

Процесуальні труднощі зустрічних позовів.

Зустрічний позов - один з процесуальних засобів відповідача, який полягає в одночасному задоволенні власних вимог до позивача, так і в захисті від первинного позову.

В поняття зустрічного позову входять дві ознаки. По-перше, зустрічний позов є самостійним позовом, який так само може бути пред'явлений окремо від первинного позову. Отже, можна зробити висновок, що він повинен задовольняти всім умовам, що ставляться до звичайних позовів.

По-друге, зустрічний позов - один із засобів захисту відповідача проти вимог позивача. Тому він повинен повністю або частково унеможливити задоволення первинного позову. Зробити подібний вплив може не кожен позов, а лише такий, що відповідає вимогам, про які мова піде нижче.

Господарський процесуальний кодекс України містить всього одну статтю, яка регулює питання подання та розгляду зустрічного позову.

Відповідно до статті 60 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [1], відповідач має право до прийняття рішення зі спору подати до позивача зустрічний позов для спільного розгляду з первісним позовом. Зустрічний позов повинен бути взаємно пов'язаний з первісним.

Подання зустрічного позову провадиться за загальними правилами подання позовів.

Проект ГПК України від 06.03.2008 № 2178 [2] також містить одну статтю 149, за змістом якої відповідач має право до або під час попереднього судового засідання пред'явити зустрічний позов.

Зустрічний позов пред'являється за загальними правилами пред'явлення позовів.

Зустрічний позов приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і їх спільний розгляд є доцільним, зокрема коли: 1) позови виникли з одних правовідносин; 2) вимоги за первісним і зустрічним позовами можуть зараховуватися; 3) задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.

Господарський суд повертає зустрічний позов, якщо відсутні умови, передбачені частиною другою цієї статті.

Однак, на практиці виникає багато питань пов'язаних із застосуванням процесуальної норми, що регулює зустрічний позов.

Мета даного дослідження полягає у виявленні певних процесуальних прогалин в регулюванні процесу прийняття та розгляду зустрічних позовів та пошуку шляхів їх вирішення, у разі наявності.

Це питання має безперечний теоретичний і практичний інтерес, оскільки його розробка дозволить удосконалити і зробити ефективнішою даний інститут, зможе сприяти вдосконаленню способів захисту відповідача від первинного позову, усуненню зловживань щодо подання зустрічних позовів з боку відповідачів, поліпшенню судової практики, і як наслідок, всій діяльності суду по розгляду господарських спорів.

Питання, що поставлені в статті, є частиною більш загальної проблеми вдосконалення позовного провадження.

Зустрічний позов може бути прийнято судом для спільного розгляду з первісним у разі, як що зустрічними позивачем дотримано низку умов, які необхідні для визначення позову як зустрічного.

Так, зустрічний позов приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли вимоги за позовами можуть зараховуватися, або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення

первісного позову. Вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом.

В пункті 16 Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 12.03.2009 № 01-08/163 „Про деякі питання, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України” на питання: „Яким чином має діяти господарський суд, якщо він дійде висновку про те, що зустрічний позов взаємно не пов'язаний з первісним?” надано наступну відповідь.

Частиною першою статті 60 ГПК передбачено, що зустрічний позов повинен бути взаємно пов'язаний з первісним.

Обставини, які свідчать про взаємну пов'язаність зустрічного позову з первісним (за підставами цих позовів та/або поданими доказами; можливістю зарахування вимог за усіма позовами; у зв'язку з тим, що задоволення зустрічного позову виключатиме частково чи повністю задоволення первісного позову тощо), а так само докази, що підтверджують ці обставини, повинні зазначатися у зустрічній позовній заяві (пункт 5 частини другої статті 54 ГПК). Якщо у ній не вказано відповідних обставин, на яких, зокрема, ґрунтується позовна вимога, доказів, що підтверджують ці обставини, то зустрічна позовна заява повертається без розгляду з посиланням на пункт 3 частини першої статті 63 та статтю 60 ГПК.

Дана правова позиція, яка є керівною для господарських судів, та видається спробою усунути прогалину у діючому Господарському процесуальному кодексі стосовно дій суду у разі встановлення непов'язаності зустрічного позову з первісним, тобто по суті, подання незустрічного позову.

Однак, з приводу цього є декілька зауважень.

По-перше, пункт 3 частини першої статті 63 ГПК України регулює повернення позовної заяви, якщо в ній не вказано обставин, на яких ґрунтується позовна вимога, доказів, що підтверджують викладені в заяві

обставини, обґрунтований розрахунок стягуваної чи оспорюваної суми. Однак, зустрічні позови в переважній більшості викладаються досить грамотно з юридичної точки зору, містять посилання на обставини, на яких ґрунтується позов, розрахунок ціни позову. Також там може бути викладені доводи сторони щодо зустрічності даного позову з первісним, однак, обґрунтовані вони чи ні, суддя може вирішити як на стадії прийняття позову так і на стадії розгляду даного позову по суті. Таким чином, не зовсім логічним є застосування пункту 3 частини 1 статті 63 ГПК України для повернення без розгляду такого зустрічного позову.

Отже, в даному випадку є пристосування найбільш підходящої правової норми до даної ситуації.

По-друге, зовсім не врегульовано питання щодо процесуальних дій судді у разі, якщо зустрічний позов було прийнято суддею до розгляду і в процесі розгляду виявилось, що він не є зустрічним.

Як приклад можна навести ситуацію, коли первісний позов подано у квітні 2010 року про стягнення заборгованості з орендної плати за період з вересня 2009 року по березень 2010 року, а зустрічний позов подано про розірвання цього договору оренди з 10.11.2009.

При вирішенні питання про прийняття позову, суддя перевіряє його відповідність формальним вимогам, що пред'являються до позовів, а стосовно зустрічного позову ще і пов'язаність його з первісним. І жодним чином суддя не може повернути позов чи відмовити у його прийнятті з мотивів необґрунтованості та безпідставності, адже тоді він буде розглядати такий позов по суті вже на стадії прийняття, що не відповідає загальним засадам господарського судочинства.

На перший погляд, з наведеного вище прикладу, вбачається, що зустрічний позов пов'язаний з первісним, адже позивач за зустрічним позовом просить розірвати договір оренди з 10.11.2009, що пересікається з періодом стягнення заборгованості по орендній платі та у разі задоволення зустрічного позову спричинить відмову у первісному позові в частині

стягнення заборгованості по орендній платі за період з 10.11.2009 (дати розірвання договору) по березень 2010 року (межі заявлених вимог).

Проте, при розгляді зустрічного позову по суті буде встановлено, що договір може вважатись розірваним з дати набрання законної сили рішенням суду, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду (частина 5 статті 188 Господарського кодексу України).

Отже, при розгляді зустрічних вимог по суті виявляється, що вони не є пов'язаними з первісними, адже не відповідають умовам зустрічності, взяти хоча б взаємовиключність вимог.

Постає питання, які ж процесуальні дії слід здійснити судді в такому випадку? Діюче господарське процесуальне законодавство не містить відповіді, не містять її і роз'яснення чи інформаційні листи Вищого господарського суду України.

В процесуальному законодавстві царської Росії це питання було врегульовано наступним чином. „Якщо відповідач, - відмічав Васьковський Є.В., - пред'явить до позивача окремий позов, який міг би бути, згідно із законом, заявлений у вигляді зустрічного позову, то суд має право з'єднати його з первинним для спільного провадження, але лише за відсутності заперечень проти цього з боку позивачів.” [3].

На нашу думку, виходом з такої ситуації, окрім внесення змін до ГПК України, є розгляд зустрічного позову по суті і винесення рішення по ньому. Адже право на подання такого позову в новому позовному провадженні передбачено законом і з нашої точки зору принципово не важливо коли і як буде розглянуто позов, чи в межах одного провадження з первісним, чи потім в межах іншого позовного провадження як окремий позов. Тим більше, що судові витрати за зустрічним позовом сплачуються так само як і за первісним.

Що ж стосується законодавчого врегулювання вказаної проблеми, то доцільно було доповнити ГПК України статтею наступного змісту:

„Господарський суд має право припинити провадження у справі відносно зустрічного позову якщо зустрічний позов не пов'язаний з первісним.”

Таке формулювання, на нашу думку, надасть можливість самому суду вирішувати чи розглядати зустрічний позов разом з первісним у разі його непов'язаності з урахуванням принципу процесуальної економії, чи, у разі складності такого зустрічного позову припинити провадження у справі.

Зауважимо, що стосовно первісного позову ГПК України надає можливість суду, так би мовити, виправити недоліки, що мали місце на стадії прийняття позовної заяви до розгляду. Зокрема, пунктами 1, 2, 6 частини 1 статті 80 ГПК України та пунктами 1 частини 1 статті 81 ГПК України передбачена можливість суду припинити провадження у справі або залишити позов без розгляду, у разі якщо на стадії прийняття позову до розгляду така позовна заява не була повернута без розгляду або у її прийнятті було відмовлено з тих самих підстав.

Стосовно ж зустрічної позовної заяви у разі її прийняття до розгляду і встановленні непов'язаності з первісним позовом, такої можливості вже на стадії судового розгляду не передбачено.

Не вирішує такої прогалини і проект ГПК України від 06.03.2008 № 2178, що можна побачити з єдиної статті 149 цього проекту.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок щодо необхідності законодавчого врегулювання процесуальних дій судді у разі непов'язаності зустрічного позову з первісним і на стадії прийняття до розгляду і на стадії розгляду такого позову. Пропонуємо доповнити ГПК України статтею наступного змісту: „Господарський суд має право припинити провадження у справі відносно зустрічного позову якщо зустрічний позов не пов'язаний з первісним.”

Зазначене сприятиме визначеності судді при здійсненні процесуальних дій щодо зустрічного позову та певній процесуальній економії.

Доцільною представляється необхідність обмеження права відповідачів на подачу зустрічних позовів, якщо такі ускладнюють процес і негативно

впливають на встановлення істини у справі.

Ускладнення процесу при подачі зустрічного позову можна визначити за наступними ознаками.

Подача зустрічного позову, не пов'язаного з первісним позовом. Тут можна виділити два аспекти. Перший полягає в тому, що часто з метою затягнути процес розгляду справи, зловживаючи своїм правом на подачу зустрічного позову, відповідачі подають названі позови, які взагалі не пов'язані з первісним позовом ні підставами виникнення ні доцільністю розгляду в сукупності з первісним позовом. І є очевидним, що такий позов не повинен розглядатися одночасно з первісним.

Другий аспект полягає в тому, що зустрічний позов хоча і не пов'язаний з первісним, але розгляд його в рамках одного провадження значно полегшить з'ясування істини у справі і сприятиме винесенню законного і обґрунтованого рішення. В даному випадку, на наш погляд, слід надати суду право вирішення питання про доцільність такого розгляду з врахуванням обґрунтування позивача по зустрічному позову і заперечень відповідача по зустрічному позову.

Подача зустрічного позову, хоча і пов'язаного з первісним позовом, але істотно ускладнюючого розгляд основного спору. Принцип процесуальної економії полягає не лише в швидкому вирішенні спору при максимально спрощеній судовій процедурі як для суду так і для учасників процесу, але і в розумному поєднанні необхідності розгляду декількох позовів в рамках одного провадження з істотним ускладненням вивчення матеріалів справи, дослідження наданих доказів, у зв'язку із збільшенням їх кількості, а так само розрахунків ціни позову, які в переважній більшості, складають вимоги по стягненню окрім основного боргу, інфляційних втрат, 3 % річних, пені, тощо, за різні періоди і по зобов'язаннях з різними строками виникнення і виконання. Адже для перевірки багаточисленних розрахунків у справі, якщо вони ще і мають місце в зустрічному позові, потрібно значну кількість часу, якого все одно не вистачатиме для розгляду по суті двох позовів в межах

одного провадження і в строки, передбачені для розгляду одного спору. Крім того, підготовка повного тексту рішення у такій справі буде складати істотно більше часу.

Виходячи з вищезазначеного, розгляд вимоги, викладеної в зустрічному позові, в даному випадку, істотно утруднить процес розгляду справи і не сприятиме реалізації мети господарського судочинства – оперативному вирішенню існуючого спору і максимально швидкому захисту або відновленню порушеного права, в рамках існуючих процесуальних строків і процедур.

Подача зустрічного позову на стадії розгляду справи по суті. З урахуванням змін, внесених Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [4], законодавець наділив відповідача правом заявляти зустрічний позов тільки до початку розгляду господарським судом справи по суті, тоді як раніше реалізація такого права була можлива на будь-якій стадії процесу до винесення рішення. Вказане сприяло затягуванню господарського процесу, оскільки зустрічний позов по суті є повноцінним позовом, строки розгляду якого не можуть бути скорочені лише з мотивів його зустрічності і розгляду в одному провадженні з первісним позовом. Вже не є виключенням подача зустрічних позовів в заключних судових засіданнях або в останні дні строку розгляду справи, передбаченого ст. 69 ГПК України.

Як правило, на стадії підготовки справи до судового розгляду відповідач обізнаний щодо позовних вимог, оскільки однією з умов прийняття позовної заяви до розгляду і порушення провадження у справі є надсилання позовної заяви відповідачеві, належні докази чого надаються суду в обов'язковому порядку. Таким чином, до початку судового розгляду по суті відповідач має можливість підготувати свої заперечення відносно позовних вимог, а також, за наявності, сформулювати зустрічні позовні вимоги і викласти їх в поданому суду зустрічному позові. В даному випадку реалізується принцип процесуальної економії в тому аспекті, що суд не витрачає додатковий час на вивчення зустрічних позовних вимог, на

дослідження доказів, їх підтверджуючих, а вивчає обидва позови в сукупності. Як правило, зустрічний позов взаємно пов'язаний з первинним не лише правовідносинами, але і об'ємом доказів, який досліджується в межах вирішення господарського спору.

У господарському процесі відсутнє як таке підготовче судове засідання. Стаття 65 ГПК України встановлює перелік дій судді при підготовці справи до розгляду в необхідних випадках. Уявляється, що ці дії мають бути здійснені між порушенням провадження у справі і першим судовим засіданням. Проте, суддя може призначити справу до слухання після закінчення нетривалого строку. А для того, щоб захистити відповідача від можливих зловживань з боку суду на призначення першого судового засідання в дуже стислі строки, що перешкоджає повноцінній реалізації права на подачу зустрічного позову (його підготовка, вивчення первинного позову), необхідно законодавчо встановити розумний мінімальний строк, протягом якого здійснюється підготовка справи до слухання і, відповідно, по сплиненню якого призначається перше судове засідання. Вбачається доцільним передбачити, щоб зазначений термін складав не менше 15 днів виходячи із загального двомісячного строку розгляду спору, передбаченого ст. 69 ГПК України.

Підсумовуючи, хочеться навести актуальне і до тепер висловлювання В.К. Адамовича: «...обмежувати право відповідачів пред'являти зустрічні позови належить надати суду... у кожному окремому випадку залежно від наявності ознак ускладнення провадження; наявність же ознак ускладнення провадження повинна визначатися судом, проте, не по вільному його розсуду, а на підставі закону; інакше кажучи, ознаки ускладнення, на нашу думку, мають бути заздалегідь сповна з'ясовані і сформульовані в процесуальному законодавстві у вигляді статті, узагальнюючої ознаки ускладнення, притому, не лише для випадків пред'явлення зустрічних позовів, але і взагалі для всіх можливих випадків при обороні, а також при наступну позивачів» [5].

Виходячи з викладеного, подальша розробка даного питання представляється у вигляді поступового розвитку теоретичних і практичних основ реалізації права відповідача на захист, а також вдосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Література.

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 11 червня 1991 року. № 3281 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
2. Проект Господарського процесуального кодексу України. – Див.: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31920.
3. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васьковский – М.: Изд. Башмаковы, 1917. – С. 145.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453 // Офіційний вісник України. – 2010. – 30 липня. – № 55/1. – ст. 1900.
5. Адамович В.К. Встречный иск (к учению о зачете) / В.К. Адамович – СПб.: Типо-литография Лейферта, 1899.– С. 267-268.